

Svårt att veta när det svenska skolraset började

Oavsett hur man mäter har de svenska skolresultaten fallit kraftigt sedan början av 1990-talet. Det visar en genomgång som Magnus Henrekson gjort av internationella och nationella kunskapsmätningar. Att det saknas data för jämförelser över tid i Sverige gör analyser längre bak i tiden svår.

Sedan lång tid tillbaka pågår en intensiv diskussion om kvaliteten i den svenska grund- och gymnasieskolan. Åtminstone sedan progressiva pedagogiska idéer började få genomslag i läroplanerna från 1960-talet och framåt har det uttryckts skilda åsikter om hur väl skolan fungerar och om trenden är uppåt- eller nedåtgående. Ett viktigt skäl till att insatta personer kunnat komma till vitt skilda slutsatser om hur den svenska skolan utvecklas är olika syn på vad skolans uppdrag är och därmed vilka resultat som ska mätas och utvärderas. Ett annat skäl är att det inte finns något mått som gör det möjligt att jämföra resultaten över tid i den svenska skolan.

Det var först i och med de internationella kunskapsmätningarna som Sverige fick ett mått på elevers prestationer och kunskaper. Nu möjliggjordes jämförelser med andra länder. Efterhand som samma test kommit att genomföras flera gånger blev det också möjligt att jämföra resultaten över tid. Internationella kunskaps- och färdighetsmätningar med ambitionen att skapa jämförbarhet både mellan länder och över tid började utvecklas tidigt på 1960-talet. Sedan mitten av 1990-talet finns jämförbara tester för ett stort antal länder i matematik och naturvetenskap och sedan millennieskiftet även på nivå och utvecklingen av elevers läsförståelse.

Numera finns två olika organisationer som till stor del testar samma slags kunskaper. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) genomför TIMSS-undersökningen i matematik och naturvetenskap, PIRLS-undersökningen i läsförståelse samt ICCS-undersökningen i samhällsvetenskap. OECD genomför PISA-undersökningen i matematik, naturvetenskap och läsförståelse samt numera också ett test av kreativitet och problemlösningsförmåga. TIMSS genomförs vart fjärde år sedan 1995, PIRLS vart femte år sedan 2001 och PISA vart tredje år sedan år 2000. ICCS har hittills genomförts en gång. TIMSS genomförs i årskurs 4, årskurs 8 samt på gymnasienivå i matematik på avancerad nivå, PIRLS i årskurs 4, ICCS i årskurs 8 medan PISA genomförs i årskurs 9. OECD har också börjat mäta den vuxna befolkningens färdigheter i matematik och läsförståelse (PIAAC-undersökningen).

Mycket har sagts om utvecklingen i den svenska skolan; tydliga indikationer på sjunkande resultat finns från mitten av 00-talet.

Diskussionen kom att intensifieras i samband med att den senaste internationella kunskapsmätningen inom ramen för PISA-projektet presenterades i slutet av 2013 och visade på ett kraftigt ras bland svenska elever. Svenska 15-åringar presterade då för första gången under OECD-genomsnittet i såväl matematik, läsförståelse som naturvetenskap. Särskilt alarmerande var det dramatiska fallet i läsförståelse, där Sverige höll ställningarna rätt väl så sent som 2006.

Fallet i de internationella mätningarna anges också som en avgörande anledning till att den svenska regeringen våren 2015 tillsatte en skolkommission med uppdrag ”att lämna förslag som syftar till höjda kunskapsresultat, förbättrad kvalitet i undervisningen och en ökad likvärdighet i skolan”.

I slutet av 2016 väntas resultaten komma från de nya PISA- och TIMSS-undersökningar som genomfördes under 2015. För att värdera och dra välgrundade slutsatser från de kommande resultaten behöver dessa jämföras med resultaten i tidigare undersökningar. De sammanställningar som finns har antingen några år på nacken eller så är de partiella. Det finns därför behov av en uppdaterad kartläggning av alla relevanta mätningar av utvecklingen i den svenska skolan. Syftet med Sebastian Jävervalls och min IVA-rapport, ”Svenska skolresultat rasar – vad vet vi?” är att fylla det behovet.

Sverige presterade förhållandevis väl i mätningarna strax före och kring sekelskiftet. Svenska elever presterade klart bättre än medelvärdet i både PISA och TIMSS på högstadiet. Svenska elever i årskurs 4 var dessutom bäst av samtliga länder i 2001-års PIRLS-mätning av läskunnighet. Under 2000-talet faller sedan svenska högstadie- och gymnasieelevers resultat i samtliga delmoment och undersökningar utom en, vilket tyder på en både trendmässig och omfattande försvagning av det svenska skolsystemet. Försämringen är stor både i absoluta och relativa tal. Samtidigt finns starka belägg för en betydande betygsinflation genom att de genomsnittliga avgångsbetygen trendmässigt ökar, samtidigt som resultaten i de internationella undersökningarna faller.

Den nedåtgående trenden är ett resultat av försämrade kunskaper över hela linjen – från de mest högpresterande till de med svagast resultat. Genomgående är fallet störst i slutet av perioden. Fallet i läskunnighet och naturvetenskap i PISA är särskilt stort

»En stor andel av nybörjarstudenterna på både KTH och Chalmers har utomordentligt svaga resultat på det diagnostiska provet i matematik trots höga gymnasiebetyg.«

FOTO: ROBERT EKRENN/TTSCANPIX

är särskilt stor i matematik. De svenska resultaten låg 2012 en hel standardavvikelse under genomsnittet för de fem procent bästa i OECD och en försvinnande liten andel av de svenska eleverna når upp till genomsnittet för de fem procent bästa i de länder som presterar allra bäst.

TIMSS mäter kunskaper i matematik och naturvetenskap i årskurs 4 och årskurs 8. I TIMSS-mätningen 2011 presterade amerikanska elever både i toppen och i botten bättre än de svenska, vilket kan jämföras med 1995 års resultat för årskurs 8 då svenska elever presterade bättre än de amerikanska över hela skalan. De svaga resultaten i de kognitiva testen i PISA och TIMSS uppvägs heller inte av goda resultat i det digitala PISA-testet av kreativitet och problemlösningsförmåga år 2012. Sverige ligger under OECD-snittet och placerar sig på plats tjugo av 28 OECD-länder. Singapore, Taiwan och Kina presterar också klart bättre än Sverige. Dessa tre länder ligger tillsammans med Japan och Korea i topp.

Intrycket av att kunskapsfallet är stort bland de bästa eleverna förstärks av studien TIMSS Advanced, en studie som mäter kunskapsnivån i matematik och fysik hos sistaårseleverna på teknisk-naturvetenskapliga gymnasielinjer. Sverige presterar i topp vid den första jämförelsen år 1995. I 2008 års studie har Sveriges resultat fallit utomordentligt kraftigt i såväl matematik som i fysik, både absolut och relativt andra länder. Bara en elev på hundra nådde avancerad nivå i matematik och 71 procent nådde inte medelgod nivå.

Det enda test där Sverige presterar relativt väl (femte plats bland 35 länder) är i en undersökning i årskurs 8 från 2009 som mäter elevers kunskaper, attityder och värderingar såväl som samtida och framtida engagemang i samhällsfrågor och demokrati.

Den kunskapsnivå eleverna har i årskurs 9 visar sig avgörande för nivån när samma grupp sedan testas som vuxna. Detta fångas av resultatskillnader mellan olika åldersgrupper i OECD:s PIAAC-undersökning för vuxna och vid en jämförelse av resultaten i PISA och PIAAC för de åldersgrupper som gjort båda testen.

De förkunskapsprov i matematik som ges till nybörjare på KTH och Chalmers ger möjligheter att för ämnet matematik få en uppfattning om utvecklingen på betydligt längre sikt – sedan början på 1970-talet vid Chalmers respektive slutet på 1990-talet vid KTH. Resultatet från dessa tester visar på stora skillnader i förkunskaper mellan studenterna beroende på när de gått i grundskola och gymnasium.

På KTH inleds nedgången vid millennieskiftet medan Chalmers resultat börjar falla brant redan 1992. På KTH sker också en tydligare återhämtning under de sista åren. En möjlig förklaring till de förbättrade resultaten vid KTH skulle kunna vara att studenterna gått igenom gymnasiet med 2011 års läroplan (kursstrukturen ändrades och ett nytt betygssystem infördes). Det är dock allt för tidigt att säga något om detta.

En stor andel av nybörjarstudenterna på både KTH och Chalmers har utomordentligt svaga resultat på det diagnostiska provet i matematik trots höga gymnasiebetyg. Detta är illavarslande på flera sätt. För det första antyder det att betygen inte är ett bra mått på vilken kunskapsnivå som uppnåtts. För det andra visar det att det är möjligt att gå tretton år i svensk skola, varav de sista tre åren i ett matematikintensivt gymnasieprogram, få höga betyg och ändå ha mycket begränsade kunskaper i ämnet.

Vår genomgång ger en i stort sett entydig bild: oavsett hur vi mäter har de svenska skolresultaten fallit kraftigt sedan början av 1990-talet. Huruvida nedgången inleddes redan tidigare är starkt omdebatterat; de genomgångar som görs av äldre data indikerar att forskare är splittrade i frågan. Förklaringen är bristen på data och särskilt att det saknas mått som utvecklats med syfte att över tid kunna jämföra resultaten i den svenska skolan. ■

Fotnot: Magnus Henrekson och Sebastian Jävervall är författare till IVA-rapporten "Svenska skolresultat rasar – vad vet vi?".

bland de mest lågpresterande och den största delen av fallet sker vid den sista PISA-mätningen. De niondeklassare som deltog i 2012 års PISA-mätning är de enda som följt 1994 års läroplan, vilken innebar stora förändringar vad gäller ämnesinnehåll, betygssystem och lärarens roll. PISA-resultaten i framför allt läskunnighet och naturvetenskap tyder på att dessa förändringar har drabbat de svagaste eleverna hårdast.

Samtidigt är det viktigt att betona att fallet till en icke oväsentlig del drivs av kunskapsförsämringar bland de allra bästa eleverna. I PISA-matematik för årskurs 9 är till exempel den relativa försvagningen som störst i den högsta percentilgruppen. Detta framgår också av att en allt mindre andel av de svenska eleverna når de högre kunskapsnivåerna och av fallande resultat för de fem procent bästa eleverna. Försämringen bland de fem procent bästa